

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

ВОЛОШЕНЮК О. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін факультету права та масових
комунікацій
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.137

**ГАРМОНІЗАЦІЯ ТА УНІФІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА
ЯК ФОРМИ ЗБЛИЖЕННЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ**

Стаття присвячена дослідженню особливостей та визначенню співвідношення гармонізації та уніфікації законодавства. Проаналізовано фактори, які слід враховувати при виборі і застосуванні конкретної форми зближення правових систем світу в сучасних умовах.

Ключові слова: гармонізація законодавства, уніфікація законодавства, адаптація законодавства, зближення правових систем, апроксимація, інтеграція, глобалізація.

Статья посвящена исследованию особенностей и определению соотношения гармонизации и унификации законодательства. Проанализированы факторы, которые следует учитывать при выборе и применении конкретной формы сближения правовых систем мира в современных условиях.

Ключевые слова: гармонизация законодательства, унификация законодательства, адаптация законодательства, сближение правовых систем, апроксимация, интеграция, глобализация.

The article is devoted to research the characteristics and the ratio of harmonization and unification of the law. The factors which necessary to consider when selecting and applying specific form of convergence of legal systems in the modern world were analyzed.

Key words: harmonization of legislation, unification of legislation, adaptation of legislation, the convergence of legal systems, approximation, integration, globalization.

Вступ. Характерною рисою розвитку правових систем світу в умовах поглиблення процесів глобалізації є їх зближення або апроксимація (від англ. approximation – наближення, зближення). Вказана тенденція є закономірною та всеосяжною, вона охоплює різні сфери правового регулювання, має суттєвий вплив на правову ідеологію та юридичну практику як окремих держав, так і міждержавних співтовариств, визначає конфігурацію сучасного міжнародного правопорядку в цілому.

Процеси зближення правових систем відбуваються як спонтанно (стихійно), та і цілеспрямовано. Суть стихійного шляху полягає у тому, що стандартизація умов життя і зов-

нішніх зв'язків зумовлює тенденцію однакового правового регулювання. Окремі правові ідеї, норми та інститути поступово проникають в інші правові системи та ніби вплітаються у тканину національного права, стаючи їх невід'ємною часткою. Але більшого значення в сучасних умовах набувають свідомі зусилля, спрямовані на створення інтегрованого правового простору, на подолання відмінностей між національними правовими системами.

Основними формами цілеспрямованого зближення правових систем світу є гармонізація та уніфікація законодавства. Це взаємопов'язані процеси, які, між тим, мають свою специфіку. Різні теоретичні аспекти гармонізації та уніфікації законодавства, форми і методи їх практичного здійснення стали предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, цим питанням приділяли достатню увагу І. Л. Бачило, Ю. Л. Бошицький, А. С. Довгерт, В. О. Зайчук, О. Л. Копиленко, В. М. Корецький, Н. С. Кузнецова, Л. А. Луць, Г. А. Пакерман, М. І. Пшенічнов, О. Ф. Скакун. При цьому одні автори використовують вказані поняття як синонімічні, другі сприймають гармонізацію як метод уніфікації у її широкому розумінні, а треті розглядають їх як самостійні категорії.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей гармонізації та уніфікації законодавства як основних форм зближення правових систем світу, а також аналіз факторів, які впливають на їх вибір і застосування в сучасних умовах.

Результати дослідження. Термін «гармонізація» походить від грецького «harmonikos», що означає злагоджений, розмірний. Використання даного поняття у сфері права передбачає досягнення певної узгодженості регулювання суспільних відносин, гармонійної взаємодії правових систем. За словами Н. С. Кузнецової, гармонізація законодавства являє собою усунення проблематичних невідповідностей між національними законами. Це не обов'язково означає створення абсолютно однакових законодавчих положень, мова іде перш за все про те, що їх зміст має бути достатньо схожим, з тим, щоб вони органічно поєднувалися один з одним, так би мовити, «вписувалися» в єдині рамки, в єдині стандарти. В межах такого достатньо широкого і демократичного розуміння гармонізація законодавства призводить певною мірою до «ідеологічного» зближення законів, а також окремих правових норм, певних юридичних механізмів [1, с. 67]. Завдяки гармонізації забезпечується такий стан національного законодавства, при якому його акти за своїм змістом, принципами правового регулювання й передбачуваними результатами у правозастосовній практиці є однорідними актам іншої країни або міжнародного об'єднання при можливому розходженні юридичних методів досягнення результату. Образно кажучи, при даній формі зближення законодавства норми різних країн можуть мати несхоже звучання, але бути «співзвучними», тобто разом створювати «гармонійний акорд».

Таке загальне розуміння гармонізації законодавства не виключає, а навпаки, передбачає багатоманітність конкретних її форм і проявів: від узгодження концепцій розвитку національного законодавства до прийняття стандартів певної діяльності. У європейському правовому просторі використовується декілька типів гармонізації законодавства: неформальна гармонізація, судова гармонізація, законодавча гармонізація, факультативна гармонізація, повна гармонізація, часткова гармонізація. Зокрема, повна гармонізація відбувається шляхом введення у національне законодавство норм через прийняття директив. Наприклад, повна гармонізація промислових норм відбувається шляхом приведення у відповідність з директивами міжнародних організацій всіх технічних норм та елементів, що визначають готову продукцію. Натомість мінімальна, вибіркова або часткова гармонізація відбувається шляхом взаємного визнання та встановлення мінімальних стандартів, які враховують можливість їх зміни з урахуванням науково-технічного прогресу та відповідного внесення змін до цих стандартів [2, с. 341]. Окрім того, концептуально диференціюють також два принципово відмінних рівня гармонізації законодавства: статична гармонізація (гармонізація змісту законів) та динамічна гармонізація (гармонізація дії законів). Остання, у свою чергу, поділяється за наступними під-рівнями: темпоральна гармонізація законодавства (подолання суперечностей законів без внесення змістовних змін за допомогою коригування тимчасових елементів щодо часу набрання законної сили, призупинення дії закону, здійснення конституційного контролю за конституцій-

ністю закону); алгоритмічна гармонізація (узгодження послідовності набрання законодавчими нормативно-правовими актами законної сили) [3, с. 189].

Вважаємо, що крім названих різновидів гармонізації законодавства слід також виокремлювати двосторонню (багатосторонню) та односторонню гармонізацію. У першому випадку всі сторони здійснюють певні взаємні кроки щодо подолання суперечностей, які містяться у їх законодавстві та заважають інтеграційним процесам між ними. У другому випадку мова йде про адаптацію законодавства певної держави до норм і стандартів іншого суб'єкта міжнародного права (найчастіше – до законодавства так званих наддержавних утворень). О. Л. Євглевська, приміром, вказує, що «уніфікація» і «гармонізація» характеризують процеси, які відбуваються в рамках міждержавних об'єднань, зокрема в Європейському Союзі, за участю усіх держав-членів стосовно створення права ЄС, тоді як країни-кандидати в члени ЄС здійснюють діяльність з адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС [4, с. 124]. З цими словами можна погодитись з тим уточненням, що адаптація є також особливим різновидом гармонізації. Так, стратегічний напрям розвитку правової системи України полягає у гармонізації законодавства України з сучасною європейською системою права. Така гармонізація відбувається у формі адаптації. Спеціально для цього створена Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яка встановлює, що адаптація полягає у приведенні законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність до *acquis communautaire* [5]. Таким чином, процес адаптації має односторонній характер, оскільки при його здійсненні не йдеться про взаємні кроки Європейського Союзу та України щодо узгодження своїх правових норм. Мова йде лише про зміни в українському законодавстві з метою його гармонізації з нормами права Євросоюзу.

Уніфікація законодавства (від лат. *unio* – єдність і *facere* – робити, тобто, приведення чого-небудь до єдиної системи, форми, до однаковості) передбачає приведення національних актів у такий стан, при якому відповідні норми повністю збігаються. Таким чином, якщо гармонізація передбачає усунення суттєвих протиріч між юридичними джерелами різних держав (горизонтальна гармонізація) або між джерелами національного та міжнародного права (вертикальна гармонізація) при збереженні певних особливостей, то уніфікація спрямована на створення одноманітних, ідентичних правових норм. Уніфіковані норми поділяються на матеріально-правові, процесуальні та колізійні. Щоправда, останні не забезпечують єдності правового регулювання, але створюють єдині колізійні критерії та відсилання до певного іноземного закону [6, с. 163]. Уніфікація законодавства може бути універсальною та регіональною, вона знаходить прояв у створенні єдиних нормативних актів; виробленні єдиної системи та структури нормативних актів; розширенні кола загальних норм; забезпеченні смислової однозначності правових приписів та уніфікації правової термінології; розробці примірних нормативних актів тощо [7, с. 27]. При цьому можливі два механізми уніфікації: неформальне запозичення (наприклад, в ситуації, коли представники правотворчих і правозастосовних органів співпрацюють у підготовці нормативних актів або при розробці модельного законодавства) і запозичення внаслідок правового зобов'язання, яке відбувається при ратифікації міжнародних договорів або в процесі приєднання до наддержавного об'єднання. Інструментом уніфікації виступають також міжнародні торгові звичаї, які широко застосовуються в галузі торговельного мореплавства та міжнародних розрахунках і які в тій чи іншій мірі сприяють уніфікації права, забезпечують єдність у вирішенні багатьох важливих практичних питань.

Вибір конкретної форми зближення правових систем залежить від різних чинників. Зокрема, визначальним фактором може бути ступінь інтеграції держави у міжнародні інституції. Так, при підписанні державою міжнародних договорів, які покладають на неї певні зобов'язання, достатнім може бути проведення заходів з гармонізації законодавства, але у разі вступу держави до міжнародних організацій з яскраво вираженими наднаціональними повноваженнями виникає необхідність в уніфікації законодавства. Ускладнюється ситуація у разі входження держави у міжнародні об'єднання різного рівня (регіонального, конти-

ментального, загальносвітового) та розбіжних напрямків (економічні структури, політичні союзи, військові блоки тощо). У цьому випадку не виключається ймовірність неузгодженості правових норм і навіть колізій, пов'язаних із суперечливим регулюванням суміжних або аналогічних відносин у рамках різних міжнародних союзів. Це спричиняє необхідність створення цілісної багаторівневої системи права на всіх рівнях – від міжнародного до національного. Наприклад, правове регулювання процесів протидії злочинності в глобалізованому світі представлено багаторівневою (в ідеалі – ієрархічною) системою, що включає в себе глобальне міжнародне право, регіональне міжнародне право і внутрішньодержавне право. Необхідність узгодженості всіх цих складових є цілком зрозумілою, вона пояснюється об'єктивною потребою в розробці та реалізації єдиних стандартів безпеки і в той же час відображає взаємопов'язані, але багато в чому суперечливі процеси універсалізації та регіоналізації світу, які, в свою чергу, накладають свій відбиток на систему глобального правового регулювання. Ефективність такої складної системи залежить не лише від якості правових приписів та їх адекватності задачам боротьби зі злочинністю, але й значною мірою від збалансованості, координованості, узгодженості всіх її елементів [7, с. 25].

Іншим чинником, який слід враховувати при виборі форми зближення законодавства, є галузева приналежність нормативно-правових актів. Наприклад, при регулюванні відносин цивільно-правового характеру є більше підстав і можливостей для уніфікації законодавства, ніж при регламентації адміністративно-правових відносин. Справа в тому, що уніфікація більшою мірою, ніж гармонізація, впливає на самостійність держав у сфері законодавчої ініціативи. Процес уніфікації охоплює всі рівні правотворчості й вимагає застосування єдиних правил юридичної техніки в плані узгодження норм, актів і всієї системи законодавства. Відповідно, коли мова йде про уніфікацію відносин державно-владного, управлінського характеру, то гостро встає питання про здатність держави контролювати ситуацію в країні, тобто про суверенність державної влади.

Ще один важливий момент – це необхідність забезпечення збалансованості розвитку національної правової системи в процесі її зближення з іншими системами. Ігнорування цієї вимоги може призвести до негативних наслідків, які перевершать позитив впровадження запозичених норм та інститутів. Наприклад, намагання привести стан утримання ув'язнених в Україні у відповідність до європейських стандартів без урахування економічної ситуації в державі може призвести до того, що умови їх перебування в місцях позбавлення волі стануть кращими, ніж у дітей в дитячих будинках чи у військовослужбовців [8, с. 73]. Збереження єдності і цілісності національної правової системи повинно бути одним з основних пріоритетів правової політики України. Це передбачає забезпечення дієвості вже існуючих зв'язків між елементами механізму правового регулювання, а також підтримку зв'язків цієї системи з іншими соціальними регуляторами (зокрема – політичною й економічною системами суспільства) [9, с. 153].

Слід також пам'ятати про необхідність збереження національної самобутності в процесі зближення правових систем. З одного боку, універсалізація права є об'єктивною потребою правового розвитку, яка сприяє подоланню певної односторонності розвитку національного права, призводить до його насичення загальноновизнаними юридичними моделями і стандартами. Але, з іншого боку, вона також і збіднює право, посягаючи на різноплановість, що відображає національні особливості будь-якої правової системи. У зв'язку з цим в сучасній європейській літературі зустрічаються думки про уніфікацію права як одну із форм інтелектуального тероризму [10, с. 226]. Звичайно, таку позицію слід сприймати як перебільшення, але процеси зближення правових систем мають бути певним чином адаптовані до національних умов. Як вірно вказує М. Л. Ентін, для гармонізації головне полягає у тому, щоб грамотно пересадити нове правове рішення на національний правовий ґрунт, зробити так, щоб воно на ньому запрацювало. Для гармонізації важливим є не сам факт переносу норми права як такої, а той результат, якого ми прагнемо, котрого ми хотіли би з його допомогою досягти. Мова не йде ані про копіювання, ані про імітацію. Гармонізація – це мистецтво вирішення тих самих завдань, над якими б'ються інші держави, з використанням тих

правових форм, механізмів та інструментів, які ближче всього нашій країні, відповідають сформованим в ній умовам, відповідають її духу і менталітету. Адже результат, якого домагається країна, полягає в порівнянності правового регулювання, а зовсім не у формальній однаковості норм. Одні й ті ж норми в різному правовому і соціальному середовищі можуть давати різний ефект [11, с. 13].

Висновки. Підводячи підсумки, слід зазначити, що в умовах глобалізації право залишається важливим соціальним явищем, яке визначає головні параметри загальносвітових та регіональних інтеграційних процесів. Зближення правових систем світу, будучи об'єктивною потребою правового розвитку, відбувається у різноманітних формах, не останнє місце серед яких посідають гармонізація та уніфікація законодавства. Залежно від конкретних історичних умов, вказані форми зближення правових систем можуть використовуватися окремо, а можуть й поєднуватися в межах певного правопорядку, а також бути стадіями єдиного процесу трансформації права. За будь-яких умов, залучення іноземного досвіду та міжнародних юридичних стандартів повинно мати характер скоординованого і науково обґрунтованого процесу, відбуватися виважено та продумано, з урахуванням системного характеру права, ступеня інтегрованості держави в міжнародні інституції, рівня економічного розвитку, особливостей національної правової культури та інших важливих чинників.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова Н. С. Проблема відповідності цивільного законодавства України стандартам європейського права / Н. С. Кузнецова // Університетські наукові записки. – 2005. – № 1-2. – С. 66-69.
2. Пархоменко Н.М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види / Н. М. Пархоменко // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 1. – С. 338-342.
3. Бицюра Л. В. Методика гармонізації законодавства України та Європейського Союзу в контексті першочергових заходів зовнішньоекономічної політики / Л. В. Бицюра // Європейські перспективи. – 2012. – № 4. – С. 188-192.
4. Євглевська О. Л. Адаптація законодавства як умова майбутнього членства України в Європейському Союзі / О. Л. Євглевська // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2009. – № 17. – С. 118-129.
5. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV // Офіційний вісник України. – 2004. – № 15. – Ст. 1028.
6. Пакерман Г. А. Определение понятия «унификации права» в современных условиях экономического развития / Г. А. Пакерман // Studii Juridice Universitare. – 2011. – № 1-2. – С. 159-176.
7. Рахманова Е. Н. Гармонизация и унификация уголовного законодательства в глобализирующемся мире / Е. Н. Рахманова // Российская юстиция. – 2009. – № 4. – С. 23-28.
8. Толстик В. А. Некоторые проблемы обеспечения соответствия российской и европейской правовых систем в условиях глобализации // Правовая система России в условиях глобализации: сб. материалов «круглого стола» / Под ред. Н. П. Колдаевой, Е. Г. Лукьяновой. – М. : «Ось-89», 2005. – С. 72-76.
9. Рабинович С. П. Гармонізація права України з правом Євросоюзу у контексті проблеми балансування пріоритетів національної правової політики / С. П. Рабинович // Міжнародне приватне право: розвиток, порівняльний аспект, гармонізація. – 2009. – Вип. 8. – С. 152-155.
10. Кабрияк Р. Кодификации / Р. Кабрияк; пер. с фр. Л. В. Головки. – М. : Статут, 2007. – 476 с.
11. Энтин М. Л. Современные императивы гармонизации законодательства и правовых систем / М. Л. Энтин. – М. : Российско-Европейский Центр Экономической Политики, 2005. – 16 с.

